

Valikõppeaine „Sissejuhatus filosoofilisse mõtlemisse”

1. Üldalused

Filosoofia on sotsiaalainete valikkursus. Esimene filosoofia kursus „Sissejuhatus filosoofilisse mõtlemisse” juhatab sisse filosoofilisse mõtlemisse, asetades rõhu filosoofilise mõtlemise tehnikate harjutamisele arutluses.

2. Õppe- ja kasvatusesmärgid

Gümnaasiumi filosoofiaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb ära filosoofilisi küsimusi, teab nende eri lahendusi ja mõistab filosoofia ainevaldkonna loomust;
- 2) koostab korrektseid arutluskäike, mõtestab lahti teiste omi ning rakendab seejuures filosoofilise mõtlemise tehnikaid;
- 3) mõtestab oma kogemusest lähtuvalt teaduse ja teadmisviiside ning isiklike ja ühiskondlike väärtustega seotud filosoofilisi küsimusi;
- 4) iseloomustab filosoofia ajaloo perioode mõningate olulisemate käsitluste, mõistete ja autorite kaudu;
- 5) mõtestab oma teadvat, tunnetavat ja väärtustavat külge õppeaines omandatu valguses.

3. Kursuse lühikirjeldus

Filosoofiaõppe tuumaks on käsitleda arutlusteemasid filosoofilistest küsimustest filosoofilise mõtlemise vahenditega ning anda selle käigus ülevaade filosoofia ainevaldkonnast. Õppeaine on moodustatud kolmest peamisest käsitlusala: 1) filosoofia ainevaldkond, 2) filosoofiline mõtlemine ja 3) arutlusteemad filosoofilistest küsimustest. Need käsitlusalad moodustavad filosoofiaõppest ligikaudu võrdsed osad.

Filosoofia ainevaldkonna raames käsitletakse filosoofia mõisteid, valdkondi, harusid, ajalugu ja rolli teaduste seas. Filosoofilise mõtlemise tehnikaid harjutatakse nende korrektse rakendamise kaudu suulises ja kirjalikus vormis. Arutlusteemad on filosoofilised küsimused teadmisviiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna kohta.

Õppeaine aluseks on filosoofia akadeemilise uurimisvaldkonna tulemused, mida esitatakse lihtsustatud ja didaktiliselt otstarbekohasel kujul.

Filosoofia õppeainega lõimitakse nii õppesisu kui ka õppetegevusi õppekava eri ainetest.

3.1. Filosoofia ainevaldkond

Ainevaldkonnale spetsiifiliste teemade käsitlemine pole õppeaine eesmärk omaette, vaid rõhk on kursuste arutlusteemade käsitlemise ettevalmistamisel ning filosoofia õppimiseks vajaliku üldintellektuaalse tausta omandamisel. Õpitakse ära elementaarsed mõisted ja käsitlusviisid, mida on vaja arutlusteemade filosoofiliste küsimuste arutamiseks ning mis on olulised ainevaldkonna tähenduse mõistmiseks.

Ainevaldkonnale spetsiifiliste teemade raames omandatakse ka elementaarsed teadmised filosoofia ajaloo perioodidest ja neid iseloomustavatest mõtteliinidest. Filosoofia ajaloo

käsitlemine mõtteliinide kaudu tähendab keskendumist teatud perioodide iseloomulikele mõtetele, nende muutumisele ja rollile filosoofia ajaloos.

Filosoofia ainevaldkonda käsitledes lõimitakse õppimist võrdlevalt teiste õppeainete lähenemisviisidega filosoofias puudutatavatele teemadele ning teadus- ja eluvaldkondadega üldiselt. Mõtteliinide õppimist lõimitakse oluliste faktidega teistele õppeainetele aluseks olevate teadusharude ajaloost ning ajaloo eri aspekte käsitlevate humanitaarsete õppeainetega.

3.2. Filosoofiline mõtlemine

Filosoofia eripära on arutluse kande roll õppimisel. Seetõttu on filosoofilise mõtlemise suuline ja kirjalik harjutamine õppeaine olemuslik osa. Filosoofilist mõtlemist harjutatakse nii argumentatsiooni ja tõlgendamise tehnikate kui ka mõtlemise heade tavade rakendamise kaudu.

Filosoofilise mõtlemise tehnikate omandamiseks õpitakse kõige elementaarsemaid arutlustehnilisi termineid ja praktilisemaid võtteid nii loogika ja kriitilise mõtlemise kui ka filosoofilise hermeneutika vallast. Õppimise peamine viis on rakendada neid tehnikaid harjutustes, mis põhinevad arutlusteemade ja ainevaldkonna materjalidel. Eesmärk on rakendada tehnikaid korrektselt vabas filosoofilises arutelus ning töös filosoofilise tekstiga.

Mõtlemise häid tavasid harjutatakse suulises ja kirjalikus arutluses. Head tavad väljenduvad asjakohases suhtumises filosoofilisse arutlusse, sh tõsisel suhtumises argumentidesse ja lugupidavas suhtumises nende esitajasse, lugeja ning kuulaja austamises, mõtete arusaadavas väljendamisega ning arutelule ja kriitikale avatuses.

Filosoofilise arutelu põhiviis on mõtestamine. Mõtestamisel püütakse avada millegi mõtet, argumenteerides lähtuvalt eri filosoofilistest eeldustest ja lähenemisviisidest. Arutluses filosoofiliste seisukohtade üle ei piirduta lihtsalt arvamuse avaldamisega, vaid alati arvatakse millegi alusel ning ollakse valmis arvamusi põhjendada. Mõtestamisel rakendatakse elementaarseid kriitilise mõtlemise ja filosoofilise tõlgendamise tehnikaid.

Filosoofilise mõtlemise õppimist lõimitakse õppeainetega, mis arendavad suulist ja/või kirjalikku arutlus- ning väljendusoskust. Filosoofilisel mõtlemisel on olulisi ühisosi nii reaal- ja loodusainete arutlustehnikate kui ka humanitaarsete keeleainete üldise väljendusõpetusega.

3.3. Arutlusteemad filosoofilistest küsimustest

Õppeaine põhiosa moodustab ainekava arutlusteemade alla kuuluvate filosoofiliste küsimuste avamine filosoofilise mõtlemise vahenditega. Arutlusteemade aluseks on filosoofilised küsimused teadmisi viiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna kohta.

Arutlusteemade õpe koosneb teoreetilisest ja praktilisest osast. Teoreetilisest osast tutvutakse järkjärgult teemade käsitlemiseks vajalike mõistete ja käsitlusviisidega. Arutlusteemasid arutatakse filosoofilise mõtlemise vahendite abil ning see on praktilise suunitlusega. Konkreetseid arutlusküsimusi valides ning neid avades arvestatakse õpilase kogemust.

Arutlusteemasid ja nendega seonduvaid ainevaldkonnale spetsiifilisi teemasid käsitletakse avaralt, vajaduse korral vaadeldakse filosoofilisi küsimusi külgnevatest valdkondadest. Teadmised filosoofia ajaloo mõtteliinide kohta lõimitakse kursuste arutlusteemadega, filosoofilisi küsimusi käsitletakse nende omavahelises seoses ja filosoofia ainevaldkonna raamistikus.

Teadmisviise käsitledes lõimitakse õppimist teiste õppeainetega ja neile omaste teadmisviisidega ning õpilase üldise kogemusega teadmistest. Väärtusi käsitledes lõimitakse õppimist eetilisi küsimusi kätkevate õppeainetega ning õpilasi puudutavate eetiliste küsimustega. Ühiskonda ja keskkonda käsitledes lõimitakse õppimist eelkõige sotsiaal- ja loodusainetega ning lokaalselt oluliste küsimustega elukeskkonna kohta.

3.4. Õpilase ja õpetaja rollid

Kuna üks filosoofiaõppe olulisi eesmärke on arendada arutlusoskust ja iseseisvat mõtlemist, siis on oluline, et õpilane oleks tunnis valdavalt aktiivses rollis. Õpetaja on õpilastega sarnaselt uurivas, küsivas või õppivas ning sealhulgas eksivas rollis, kuid on oma suuremate teadmiste ja arendatud oskustega nõu, hinnanguid ja sihte andev autoriteet.

Õpilase ülesanne on õppida teadlikult rakendama filosoofilise mõtlemise tehnikaid. Õpilane väljendab ning selgitab oma isiklike ja tunnis omandatud vaateid ning püüab olla seejuures filosoofiliselt korrektne ja järjekindel. Õpetaja tagasisidestab õpilaste katsetusi jooksvalt ning annab soovitusi ja juhiseid edaspidiseks.

Lisaks arutluste juhtimisele ning mõistete ja käsitlusviiside tutvustamisele on õpetaja ülesanne toetada õpilase identiteedi ja maailmavaate kujunemist. Seetõttu ei tohi õpetaja oma isiklike filosoofiliste vaadetega prevaleerida ning peab tutvustama ka neile vastanduvaid positsioone ning andma õpilastele võimaluse põhjendada ja välja kujundada oma isiklikku seisukohta.

4. Gümnaasiumi õpitulemused

Gümnaasiumi lõpetaja:

- 1) kirjeldab filosoofia ainevaldkonna ülesehitust ja olulisemaid mõisteid ning arutleb filosoofia rolli üle tänapäeva maailmas;
- 2) iseloomustab mõningaid olulisemaid käsitlusi, mõisteid ja autoreid filosoofia ajaloost ning seostab neid filosoofia ajaloole perioodidega;
- 3) rakendab mõningaid tähtsamaid kriitilise mõtlemise ja filosoofilise tõlgendamise tehnikaid filosoofilises arutluses;
- 4) rakendab peamisi filosoofilise arutluse häid tavasid seminaris osaledes, jõukohast allikteksti mõtestades ning esseed koostades;
- 5) arutleb teadmisviiside ja teaduslikkuse filosoofiliste küsimuste üle, lähtudes omandatud teadmistest ja omaenda kogemusest;
- 6) arutleb väärtuste ja nende toimimise filosoofiliste küsimuste üle, lähtudes omandatud teadmistest ja omaenda kogemusest;
- 7) arutleb ühiskonna ja keskkonna filosoofiliste küsimuste üle, lähtudes omandatud teadmistest ja omaenda kogemusest;
- 8) teadvustab oma iseseisva mõtlemise ja otsustamise võimet ning rakendab seda filosoofilisi küsimusi arutades.

5. Õppesisu ja õpitulemused

1. Filosoofia

Esimese kursuse ainevaldkonnaspetsiifilise osa eesmärk on anda elementaarne ülevaade filosoofia ainevaldkonnast ja sellele iseloomulikust käsitluslaadist. Ainevaldkonnale spetsiifiline osa moodustab kursuse mahust kuni neljandiku.

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- 1) iseloomustab filosoofia ainevaldkonda ja filosoofilist käsitlusviisi, eristades seda teaduste jt eluvaldkondade omast;
- 2) eristab filosoofia valdkondi ja arutleb neile omaste küsimusepüstituste eripärade üle;
- 3) iseloomustab filosoofia ajaloo perioode mõningate neile omaste käsitluste, mõistete ja autorite kaudu.

Õppesisu

Filosoofia valdkonnad; filosoofilised küsimused ja nende eripära; filosoofia ajaloo periodiseering; perioodidele iseloomulikud filosoofilised küsimused ja valdkonnad ning neid küsimusi püstitavad ja valdkondi käsitlevad (näidis)filosoofid.

Filosoofilise mõtlemise algus ja selle tähendus; mõtlemise ja filosoofia roll inimelus, kultuuris ning ajaloos; filosoofia ja teadus, religioon, kirjandus, elu.

Filosoofilise mõtlemise ja käsitletavate arutlusteemadega seonduvad olulised mõisted, mõtteliinid ning filosoofid koos oma iseloomulike väidetega.

Käsitletavad mõtteliinid:

- 1) antiikfilosoofia ja filosoofilise mõtlemise kujunemine;
- 2) keskaja filosoofia ja mõtlemise rakendamine usu teenistusse;
- 3) uusaja filosoofia ja eksperimentaalse loodusteaduse süünd;
- 4) uusaja filosoofia ja indiviidi/subjekti esilekerkimine;
- 5) uusaja filosoofia ja valgustusmõtlemine.

Mõtteliine võib esimese ja teise kursuse vahel ümber tõsta, kui seda on vaja, et õpet paremini korraldada. Mõtteliine võib mugandada seoses arutlusteemade valikuga.

2. Filosoofiline mõtlemine

Filosoofilise mõtlemise osa eesmärk on tutvuda filosoofiale iseloomuliku keelega, õppida tundma vajalikku terminoloogiat ning harjutada selle kasutamist. Filosoofilist mõtlemist harjutatakse, kasutades selleks kesketes arutlusteemade õppesisu. Filosoofiline mõtlemine moodustab kuni poole kursuse mahust.

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- 1) tunneb mõningaid olulisemaid arutus- ja tõlgendustehnilisi termineid ning märkab nende rakendamise kohti filosoofilises arutluses;

- 2) koostab iseseisvalt lihtsamaid väiteid, definitsioone ja argumente ning mõtestab neid kriitilise mõtlemise vahenditega;
- 3) tunneb filosoofilise arutluse häid tavasid ning märkab nende rakendamise kohti lugemisel, kõnelemisel, väitluses ja kirjutamisel;
- 4) sõnastab korrektseid filosoofilisi küsimusi ning arutleb vastuste üle, jäädes filosoofilisele arutlustasandile ja järgides argumentatsioonireegleid;
- 5) loeb filosoofilist teksti ja koostab juhendamisel lihtsama filosoofilise essee.

Õppesisu

Keel. Teaduskeel, loomulik keel, filosoofia keel.

Lause, otsustus, väide ja argument; mõiste ja definitsioon; eeldused ja varjatud eeldused;

järeldamine, korrektsus ja tõesus; argumendi kehtivus; tõlgendus ja kontekst; põhjendus ja seletus; kooskõla ja vasturääkivus; tähendus ja tõde.

Küsimus, filosoofiline küsimus ning küsimuste korrektsus; argumentatsioon ja retoorika; filosoofilise arutelu head tavad. Mõtlemine ja väljendamine; essee kirjutamine.

3. Arutlusteemad filosoofilistest küsimustest

Arutlusteemade eesmärk on eelkõige harjutada filosoofilist mõtlemist. Nende üksikasjalikum ja süsteemsem avamine võib jääda teise kursuse osaks. Soovi korral võib esimesel kursusel keskenduda põhjalikumalt ainult ühele arutlusteemale ning võtta selle jaoks osa õppesisu teisest kursusest. Sel juhul tuleb esialgu kõrvalejätta teisel kursusel kompenseerida. Kursuse mahust moodustavad arutlusteemad kuni neljandiku.

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- 1) arutleb teadmisviiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna lihtsamate filosoofiliste küsimuste üle, eristades filosoofilist arutelu tavaarutelust;
- 2) väärtustab filosoofilist arutlust ja selle tulemusi, kuid annab endale aru tulemuste suhtelisusest, st nende seotusest eri käsitlusviiside ning aluseeldustega.

Õppesisu

Teadmisviisid. Teadmise olemus, tunnetusteooria. Teadmise ja tunnetusviiside ning võimete eristus. Teadmise seos uskumuse ja õigustusega. Seosed õppeainete ja eluvaldkondadega.

Väärtused ja normatiivsed süsteemid (moraal, religioon, õigus). Väärtuste olemus, aksioloogia. Väärtused ja tegutsemine. Väärtuse ja fakti erinevus. Väärtuste universaalsus ja suhtelisus.

Ühiskond ja keskkond. Õigluse olemus. Ühiskonnafilosoofia, poliitikafilosoofia, keskkonnafilosoofia. Ühiskonna ja keskkonna seos. Ühiskonna ja elukeskkonna korraldamine.

6. Õppetegevus

Õpieesmärkide ja õpitulemuste saavutamiseks on oluline:

- 1) filosoofilise materjali esitamine õppe-eesmärgil. Materjali esitatakse käsitluste ja mõistetega tutvumiseks. Peamine on filosoofilise materjali selgitamine näidete toomise ja tõlgendamise ning skeemide pakkumise teel. Filosoofilise materjali alusel tõstatatakse edasiseks arutamiseks

tõlgenduslikke ja sisulisi küsimusi. Materjali esitamisega koos tutvutakse video- jm lisamaterjalidega;

2) iseseisev filosoofilise õppematerjali omandamine. Õpikuteksti lugedes tuuakse välja peamised filosoofilised väited ning püütakse neid mõtestada. Iseseisvalt õppides refereeritakse õppeteksti suuliselt või kirjalikult ning tehakse sellest kokkuvõtteid. Tõstatatakse küsimusi edasiseks arutamiseks;

3) filosoofilise mõtlemise tehnikate harjutamine nii suuliselt kui ka kirjalikult. Tehnikate omandamiseks tutvutakse vajalike põhiterminite ning elementaarse teoreetilise taustaga. Tehnikaid harjutades rõhutatakse ja näitlikustatakse nende praktilist ning tunnetuslikku aspekti. Mõtlemistehnikate harjutamine kaasatakse filosoofiatunnis kõigisse tegevustesse, seades tunnis sellekohaseid eesmärgi;

4) filosoofiliste küsimuste arutamine, kasutades võimalikult mitmekesiseid arutlemist soodustavaid õppevorme, sh vestlust/klassiarutelu, rühmaarutelu, mosaiikrühmi, seminari, väitlust, lühikirjutisi ja ettekandeid. Arutlusele seatakse kindel eesmärk, arutelu juhi ülesanne on tagada arutluse eesmärgipärasuse säilimine. Arutluse all olevad filosoofilised küsimused suhestatakse õpilase kogemusega ning püütakse välja tuua nende tähendust. Tuuakse näiteid ja üldistatakse. Õpilastele antakse jooksvalt tagasisidet filosoofilise mõtlemise tehnikate ja arutluse heade tavade rakendamise kohta;

5) töö filosoofilise alliktekstiga, mida loetakse kas iseseisvalt või valjusti ja ette ning selgitakse selle arutluskäiku. Alliktekstis sisalduvate väidete mõistmiseks liigendatakse ja markeeritakse see. Tuuakse välja ning eristatakse üksteisest tekstis sisalduvad eeldused, väited, põhjendused, näited ja vastuväited. Tekstis väidetud kohta püstitatakse filosoofilisi küsimusi ning arutatakse neid seminari vm vormis. Allikteksti tõlgendades arvestatakse teksti eripära ja ajaloolist konteksti ning püütakse avada teksti tähendust;

6) essee koostamine, mis on järkjärguline protsess. Essee kirjutamiseks määratakse käsitletav teema ning püstitatakse esialgne küsimus. Seejärel töötatakse läbi vajalik allikmaterjal ning korrastatakse ja skematiseeritakse selle läbitöötamisel tekkinud mõtted. Koostatakse essee kava, mille alusel pannakse kirja esimene mustand. Mustandeid arvustatakse ning redigeeritakse, kuni ollakse valmis andma koostatavale esseele lõpliku kuju. Essee argumentatiivse iseloomu mõistmiseks kirjutatakse harjutuslikke miniesseid ning analüüsitakse iseloomulikke näiteesseid.

7. Hindamine

Hindamisel lähtutakse vastavatest gümnaasiumi riikliku õppekava üldosa sätetest. Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid. Õpitulemusi hinnatakse sõnaliste hinnangute ja numbriliste hinnetega.

Hinnatakse eelkõige neid spetsiifilisi oskusi, mille kujundamine on filosoofiaõpetuse peamisi eesmärgi, st filosoofilise arutluse mõistmist ja selle koostamist, filosoofilise mõtlemise tehnikate rakendamist, oluliste filosoofia mõistete selgitamist ja kontekstis kasutamist. Sestap on hinnatavad ülesanded loovad ning kutsuvad iseseisvalt mõtlema, kuid peavad samas eeldama filosoofia mõistete ja mõtlemise võtete plaanipärast rakendamist.

Filosoofias on pideva mõtlemise tehnikate tagasisidestamise vajaduse tõttu oluline kujundav hindamine. Kokkuvõttev hindamine on filosoofiaõppes teisejärguline ja piisav ainult rahuldava taseme tuvastamiseks.

Soovitav on ühe hindamisvormina kasutada essee koostamist. Esseed koostatakse etapiviisil, liites omavahel kujundava ja kokkuvõtva hindamise võtteid. Essee puhul hinnatakse eelkõige arutlusoskust; kirjanduslikku meisterlikkust ja originaalsust tunnustatakse teisejärgulisena. Filosoofia esseede puhul nõutakse rangelt elementaarsete emakeele- ja kompositsioonireeglite järgimist.